

ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΑΡΙΔΗ

ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΜΕ ΒΑΣΗ
ΤΗ ΜΗ ΛΕΚΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀντιμετωπίζουν τὴ διαπροσωπικὴ ἀντίληψη σὰν κάτι δεδομένο: σπάνια ἐνδιαφέρονται νὰ ἐξετάσουν ἂν ἡ γνώμη ποὺ σχημάτισαν γιὰ κάποιον εἶναι σωστὴ καὶ νὰ διαπιστώσουν σὲ ποιὲς ἀντιληπτικὲς πληροφορίες βασίστηκαν γιὰ νὰ τὴ σχηματίσουν. Ἐν τούτοις οἱ κρίσεις αὐτὲς ἐπηρεάζουν τὴν ὅλη συμπεριφορὰ τους πρὸς τοὺς ἄλλους καί, πολλὰς φορές, μπορεῖ νὰ ἔχουν μακροπρόθεσμες συνέπειες, ὅπως συχνὰ συμβαίνει μὲ τὶς ἐπαγγελματικὲς κρίσεις· συχνά, δηλαδή, οἱ ἄνθρωποι ἐπιλέγονται γιὰ μιὰ συγκεκριμένη ἐργασία βάσει μιᾶς μόνο σύντομης συνεντεύξεως, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ὁ ἐξεταστὴς μορφώνει γνώμη γιὰ τὴν ἱκανότητά καὶ τὴν ἐπάρκειά τοῦ ἐξεταζομένου. Ἐλάχιστοι ἄνθρωποι ἀντιμετωπίζουν τὴν περίπτωση νὰ κάνουν λάθος ὅταν μορφώνουν γνώμη ἢ διατυπώνουν κρίσεις γιὰ τοὺς ἄλλους.

Ἐν τούτοις ὁ σχηματισμὸς γνώμης γιὰ τοὺς ἄλλους ἀποτελεῖ μιὰ σύνθετη ψυχολογικὴ λειτουργία ποὺ, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν ἀντίληψη τῶν ὑλικῶν ἀντικειμένων, ὀνομάζεται *διαπροσωπικὴ ἀντίληψη*.

Ἡ διαπροσωπικὴ ἀντίληψη ἀποτελεῖ περιοχὴ τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας ποὺ τὰ τελευταῖα χρόνια συγκεντρώνει τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῶν ψυχολόγων (Tagiuri, 1969). Οἱ περισσότερες ἐρευνες τὴν ἀντιμετωπίζουν ὡς θέμα βασικὰ γνωστικὸ καὶ συναφὲς μὲ τὴ λύση προβλημάτων καὶ τὸν σχηματισμὸ ἐννοιῶν.

Ἐδῶ θὰ ἐξεταστῇ ἡ διαπροσωπικὴ ἀντίληψη μόνον ὡς στοιχεῖο τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπιδράσεως, τῆς ὁποίας θεωρεῖται ὅτι ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον. Θὰ ἐξετάσωμε, δηλαδή, ποιὲς ἀντιληπτικὲς πληροφορίες χρειάζονται δύο ἄτομα τὰ ὁποῖα σὲ μιὰ δεδομένη στιγμὴ βρίσκονται σὲ σχέση ἀλληλεπιδράσεως, πῶς παίρνουν τὶς πληροφορίες αὐτὲς καί, κυρίως, ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος τῶν μὴ λεκτικῶν ἀντιληπτικῶν πληροφοριῶν στὴ διαπροσωπικὴ ἀντίληψη.

Ἡ διαπροσωπικὴ ἀντίληψη συχνὰ ἀναφέρεται στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ μὲ τὸν ὅρο: *ἀντίληψη τοῦ ἀτόμου*· ἐπίσης χρησιμοποιήθηκε ὁ ὅρος *κοινωνικὴ ἀντίληψη*, γιὰ νὰ ὑπογραμμιστῇ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπηρεάζεται ἀπὸ κοινωνικὲς μεταβλητές. Ὁ καλῦτερος ἴσως ὅρος εἶναι αὐτὸς ποὺ χρησιμοποιεῖται στὴ γαλλικὴ βιβλιογραφία: *γνώση τοῦ ἄλλου*.

Μὲ ὅποιονδῆποτε ὅρο, ὅμως, κι ἂν χαρακτηρίζεται ἡ λειτουργία αὐτή, ἀναφέρεται πάντα στὶς κρίσεις ποὺ οἱ ἄνθρωποι διατυπώνουν γιὰ τοὺς ἄλλους ὡς κοινωνικὰ ὄντα. Δὲν ἀναφέρεται σὲ κρίσεις γιὰ τὰ ἀνατομικά τους χαρακτηριστικά, τὶς φυσικὲς διαστάσεις τους (βάρος, ὕψος κ.τ.δ.), οὔτε τὶς ποιικίλες φυσιολογικὲς ἀντιδράσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ αὐτὲς εἶναι ἐμφανεῖς (π.χ. τὸ ἐρύθημα) καὶ ἐπηρεάζουν μὲ τὸν ἑνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο τὴ διαδικασία τῆς ἀλληλεπιδράσεως.

Πιο συγκεκριμένα, με τον όρο «διαπροσωπική αντίληψη» εννοούμε τις κρίσεις που οι άνθρωποι διατυπώνουν για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των άλλων, για τη συναισθηματική τους κατάσταση, τις πεποιθήσεις τους, τις ήθικες τους αξίες ή τις διαπροσωπικές τους στάσεις.

Η διαπροσωπική αντίληψη αποτελεί λειτουργία πιο σύνθετη από την αντίληψη των αντικειμένων. Συνήθως στη σχετική βιβλιογραφία τη χαρακτηρίζουν ως ένα «στάδιο περσιτέρω», επειδή, εκτός από τα αίσθητηριακά ερεθίσματα που χρησιμοποιούνται και σ' αυτή —με βασικές διόδους των πληροφοριών τις όπτικές και τις ακουστικές— λειτουργούν κατά τη διαπροσωπική αντίληψη και άλλοι παράγοντες: π.χ. ο «κριτής» (σε αντιδιαστολή κάθε φορά με το κρινόμενο άτομο) μπορεί, με την παρουσία και τη συμπεριφορά του, να προκαλέσει αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο ο άλλος παρουσιάζει τον εαυτό του· ακόμη, στη διαπροσωπική αντίληψη, η σχετική ομοιότητα μεταξύ «κριτή» και «κρινομένου» —μεγαλύτερη από ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη αντιληπτική περίπτωση— γίνεται αίτια ώστε ο «κριτής» να βασίζεται στις δικές του εμπειρίες την ώρα που αντιλαμβάνεται, κρίνει ή συνάγει συμπεράσματα για την προσωπικότητα, τη συναισθηματική κατάσταση ή τις στάσεις του άλλου.

Τα στοιχεία της συμπεριφοράς στα όποια στηρίζεται, κατά τη διαπροσωπική αντίληψη, ο «κριτής», μπορούν, σύμφωνα με τον Cook (1971), να υπαχθούν σε τρεις γενικές κατηγορίες: 1) Περιεχόμενο, 2) περιβάλλον και 3) μη λεκτική συμπεριφορά.

Θα εξετάσουμε χωριστά καθένα απ' αυτές τις τρεις κατηγορίες.

Με τον όρο περιεχόμενο αναφερόμαστε στις πράξεις και τη λεκτική συμπεριφορά του κρινομένου. Ο απλούστερος τρόπος για να συγκεντρώσει κανείς πληροφορίες για ένα άτομο είναι να ρωτήσει το ίδιο το άτομο. Ο τρόπος αυτός έχει το πλεονέκτημα ότι οι πληροφορίες είναι άμεσες και δεν χρειάζονται έρμηνεία· οι πληροφορίες όμως που παίρνουμε μ' αυτόν τον τρόπο δεν είναι πάντα αξιόπιστες, επειδή συνήθως οι άνθρωποι προσπαθούν να παρουσιάσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τον εαυτό τους. Για το λόγο αυτό δεν είναι σκόπιμο να στηρίζεται κανείς στις υποκειμενικές αναφορές όταν αυτές σχετίζονται με την αυτοπαρουσίαση, ενώ υπάρχει αρκετή αξιοπιστία σε αναφορές σχετικές με ουδέτερα θέματα.

Μια μορφή συμπεριφοράς, εξάλλου, δεν μπορεί ν' αξιολογηθῇ σωστά, αν δεν ληφθῇ υπόψη το περιβάλλον μέσα στο οποίο τοποθετείται· το γέλιο, π.χ. είναι κάτι το φυσικό σε μια φιλική συγκέντρωση, ενώ αποτελεί ανάρμοστη συμπεριφορά σε μια κηδεία. Γι' αυτό το λόγο οι Secord και Backman (1961) τονίζουν ότι το περιβάλλον, μέσα στο οποίο βρίσκεται κάθε φορά ένα άτομο, καθορίζει συνήθως τη συμπεριφορά του περισσότερο από ό,τι η προσωπικότητά του. Έχει, δηλαδή, σύμφωνα με τους δύο αυτούς ερευνητές, μεγαλύτερη

σημασία τὸ νὰ ξέρη ὁ «κριτὴς» ποῦ βρίσκεται ἓνα ἄτομο ἀπὸ τὸ νὰ ξέρη ποιοὺ εἶναι αὐτό.

Ἡ μὴ λεκτικὴ συμπεριφορὰ τέλος καλύπτει μεγάλο μέρος τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων καὶ ρυθμίζει σὲ μεγάλη ἔκταση τὴ λειτουργία τῆς ἀλληλεπιδράσεως (Argyle, 1969).

Ὅταν δύο ἢ περισσότερα ἄτομα βρίσκονται σὲ σχέση ἀλληλεπιδράσεως (διαπροσωπικὴ σχέση), ἐπικοινωνοῦν μὲ ποικίλα «σήματα», ἀπὸ τὰ ὅποια ἄλλα μπορεῖ κανεὶς ν' ἀκούσῃ, ἄλλα νὰ ἰδῇ, μερικὰ ἐνσυνείδητα καὶ σκόπιμα, ἄλλα ὄχι, κ.ο.κ. Ὅπωςδὴποτε, ὅμως, ὅλα ἐπηρεάζουν αὐτὸν ποὺ τὰ δέχεται.

Βασικὰ ἡ ἀνθρώπινη ἐπικοινωνία στηρίζεται στὸ λόγο (στά λεκτικὰ «σήματα»), ὁ ὅποῖος ἄλλωστε διακρίνει τὶς κοινωνικὰς δραστηριότητες τῶν ἀνθρώπων ἀπ' αὐτὰς τῶν ζώων. Ἐν τούτοις, ἀκόμη καὶ ὅταν μιὰ διαπροσωπικὴ σχέση στηρίζεται στὴ λεκτικὴ ἐπικοινωνία, χρησιμοποιοῦνται σ' αὐτὴ καὶ ποικίλα μὴ λεκτικὰ «σήματα» ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν ὅλη πορεία ἢ τὴν τροπὴ τῆς λεκτικῆς ἐπικοινωνίας. Σὲ μιὰ διαπροσωπικὴ, δηλαδή, σχέση γίνεται συνήθως συνδυασμὸς λεκτικῶν καὶ μὴ λεκτικῶν σημάτων· μπορεῖ ἀκόμη ὁ ἓνας τρόπος ἐπικοινωνίας ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν ἄλλον, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀλληλεπιδράσεως.

Προτοῦ προχωρήσωμε στὸ ρόλο ποὺ παίζουν στὴ διαπροσωπικὴ ἀντίληψη τὰ μὴ λεκτικὰ στοιχεῖα τῆς συμπεριφορᾶς, θὰ πρέπη νὰ γίνῃ διάκριση τῶν στατικῶν καὶ τῶν δυναμικῶν μὴ λεκτικῶν σημάτων, ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν μεταβάλλωνται ἢ ὄχι κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀλληλεπιδράσεως.

Στατικὰ μὴ λεκτικὰ σήματα θεωροῦνται τὸ πρόσωπο, ἡ δομὴ τοῦ σώματος, ἡ φωνή, τὰ ροῦχα καὶ ἡ κόμμωση.

Δυναμικὰ, ἐξάλλου, μὴ λεκτικὰ σήματα θεωροῦνται ἡ θέσις τοῦ σώματος, ὁ προσανατολισμὸς του, ἡ ἀπόσταση ποὺ κρατοῦν μεταξὺ τους οἱ ἐπικοινωνοῦντες, οἱ κινήσεις τοῦ σώματος καὶ εἰδικότερα οἱ χειρονομίες, ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου, ἡ κατεύθυνσις τοῦ βλέμματός καὶ ὁ τόνος τῆς φωνῆς.

Ἐπειδὴ κυρίως ἡ ἀντίληψη τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἄλλου, τῆς συναισθηματικῆς του καταστάσεως καὶ τῶν διαπροσωπικῶν του στάσεων βασίζεται στὰ δυναμικὰ σήματα τῆς μὴ λεκτικῆς συμπεριφορᾶς, γι' αὐτὸ θὰ ἀναφερθοῦμε ἐκτενέστερα σ' αὐτά, ἐνῶ γιὰ τὰ στατικὰ μὴ λεκτικὰ σήματα θὰ γίνῃ σύντομη ἀναφορὰ ἀμέσως παρακάτω.

1. Στατικὰ μὴ λεκτικὰ σήματα καὶ διαπροσωπικὴ ἀντίληψη

Τὸ πρόσωπο παρέχει ποικίλες πληροφορίες γιὰ τὸν κρινόμενον, βασικὰ ὅμως ἐπιφανειακές· πληροφορίες, δηλαδή, γιὰ τὴ φυλὴ στὴν ὁποία ἀνήκει

κανείς —όχι όμως πάντα και για την εθνικότητα— για την ηλικία, μέσα σε όρισμένα όρια, και για το φύλο, αν και οι κρίσεις γι' αυτό δεν μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστες όταν στηρίζονται μόνον στις πληροφορίες που παρέχει το πρόσωπο του κρινόμενου, αν δε ληφθούν υπόψη και άλλα στοιχεία, όπως είναι τα μαλλιά και τα ρούχα του.

Δεν φαίνεται επίσης πιθανό, το πρόσωπο του κρινόμενου να παρέχει πληροφορίες για στοιχεία όπως η προσωπικότητα και η νοημοσύνη· δίνει όμως μια πολύ σημαντική πληροφορία: την ταυτότητα του κρινόμενου.

Αν και το πρόσωπο ως σήμα στη διαπροσωπική αντίληψη έχει περιορισμένη αξία, εν τούτοις οι άνθρωποι πολύ συχνά καταλήγουν σε συμπεράσματα για τους άλλους από τις επιφανειακές πληροφορίες που αυτό δίνει. Χαρακτηριστική είναι η έρευνα του Secord (1958), ο οποίος παρουσίασε στα Ύποκείμενά του φωτογραφίες ατόμων και τους ζήτησε να περιγράψουν την προσωπικότητα των εικονιζομένων. Τα Ύποκείμενα το έκαναν χωρίς δυσκολία και πολλά έδωσαν όμοιες περιγραφές, αποδεικνύοντας ότι υπάρχουν στερεότυπα αναφορικά με το πρόσωπο, ισχυρά δηλαδή έδραιωμένοι κανόνες, βάσει των οποίων συνδέεται, λανθασμένα συνήθως, η εμφάνιση ενός ατόμου με την προσωπικότητά του.

Η δομή του σώματος δεν παρέχει αξιόπιστες πληροφορίες για σημαντικά χαρακτηριστικά. Οι Strongman και Hart (1968) εργάσθηκαν πάνω στα στερεότυπα που συνδέονται με τη δομή του σώματος: π.χ. οι μυώδεις είναι δραστήριοι, οι αδύνατοι είναι νευρικοί, κ.λ.π.

Από τη φωνή και ιδιαίτερα από τον τόνο της είναι δυνατόν να εξακριβωθεί κανείς, συχνά με ακρίβεια, το έθνος και πιο συγκεκριμένα την περιοχή από την οποία κατάγεται ένα άτομο, την κοινωνική του τάξη και μερικές φορές το επάγγελμα και την ηλικία.

Μερικές έρευνες αναφέρουν ότι συχνά μπορούν να βγούν συμπεράσματα για την προσωπικότητα ενός ατόμου από τη φωνή του, ενώ άλλες υποστηρίζουν ότι υπάρχουν στερεότυπα μόνον, τα όποια συνδέουν τη φωνή ενός ατόμου με χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του.

Τα ρούχα και η κόμμωση θεωρούνται σημαντικά σήματα για τη διαπροσωπική αντίληψη, μολονότι γι' αυτά δεν έχουν γίνει συστηματικές έρευνες, επειδή θεωρούνται στοιχεία πρόσκαιρα, εφόσον επηρεάζονται κάθε φορά από το συρμό.

Τα σήματα αυτά ελέγχονται σε μεγαλύτερο βαθμό από οποιοδήποτε άλλο σήμα της μη λεκτικής συμπεριφοράς και χρησιμοποιούνται από τους ανθρώπους για την αυτοπαρουσίαση, για να δηλώσουν, δηλαδή, στους άλλους πώς βλέπουν τον εαυτό τους και πώς θα ήθελαν να τους βλέπουν οι άλλοι. Συχνά, επίσης, τα σήματα αυτά παρέχουν πληροφορίες για την ηλικία του κρινόμενου, την κοινωνική τάξη και το επάγγελμά του, τις στάσεις και τις πεποιθήσεις του.

2. Δυναμικὰ μὴ λεκτικὰ σήματα καὶ διαπροσωπικὴ ἀντίληψη

Συχνὰ ἡ ἀντίληψις τῆς προσωπικότητος τοῦ ἄλλου βασίζεται στὰ δυναμικὰ μὴ λεκτικὰ σήματα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς τρόπους μετὰ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἄλλου, εἶναι νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι αὕτὴ ὑπαγορεύεται ἀπὸ ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητός του. Ἐνα ἄτομο π.χ., ποὺ συναντᾷ κάποιον γιὰ πρώτη φορά, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ μόνιμα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἄλλου, ἀπὸ τὴ μιὰ γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ προβλέψῃ τὴ μελλοντικὴ του συμπεριφορὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ νὰ διαλέξῃ τὸν κατάλληλο τύπο ἀλληλεπιδράσεως μ' αὐτόν.

Ἐνα πρόβλημα σχετικὸ εἶναι πῶς διαμορφώνουν οἱ ἄνθρωποι γνώμη γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἄλλου βάσει τῶν μὴ λεκτικῶν σημάτων. Ὁ Secord (1958) ὑποστηρίζει ὅτι στὴ λειτουργία αὕτὴ μπορεῖ νὰ παίζουν ρόλο ἡ ἀναλογία καὶ ἡ μεταφορὰ. Ἐνα ἄτομο, π.χ., με δέρμα τραχὺ, συχνὰ θεωρεῖται καὶ τὸ ἴδιο τραχὺ, ἢ ἕνας ἄνθρωπος με γυαλιά, διανοούμενος, κ.λ.π. Συχνὰ, ἐπίσης, μποροῦν νὰ γίνουν γενικεύσεις μετὰ βάσιν τὴν προσωπικότητα ἀτόμων ποὺ γνώρισεν κανεὶς στὸ παρελθόν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ σχέση προσωπικότητος καὶ φωνῆς, μερικὲς ἐρευνες ἔδειξαν ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ στηρίξῃ συμπεράσματα γιὰ τὴν προσωπικότητα ἐνὸς ἀτόμου στὴ φωνή του, ἐνῶ ἄλλες ἔδειξαν ὅτι μετὰξὺ τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων δὲν ὑπάρχει καμιά σχέση.

Ἡ ἀντίληψις τῆς συναισθηματικῆς καταστάσεως τῶν ἄλλων βασίζεται στὴν ἔκφραση τοῦ προσώπου, στὶς κινήσεις καὶ γενικὰ τὴ στάση τοῦ σώματος, στὸν τόνο τῆς φωνῆς, τὸ ρυθμὸ καθὼς καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας ποὺ ἀποτελοῦν τὰ μὴ λεκτικὰ ἢ παραγλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς λεκτικῆς συμπεριφορᾶς.

Ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ μέσο γιὰ τὴν κοινοποίηση τῶν συναισθημάτων. Ἐξάλλου τὸ πρόσωπο εἶναι ἡ περιοχὴ στὴν ὁποία προσέχει κανεὶς περισσότερο κατὰ τὴν ἀλληλεπίδραση. Ὑπάρχουν ὀρισμένοι ἔμφυτοι τύποι ἐκφράσεως τῶν συναισθημάτων, καὶ αὐτοί, ὅμως, ἐπηρεάζονται συχνὰ ἀπὸ τὸ πολιτιστικὸ πλαίσιο.

Ἐπειδὴ οἱ ἐκφράσεις τοῦ προσώπου ὡς μὴ λεκτικὰ στοιχεῖα συμπεριφορᾶς ἐλέγχονται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, γι' αὐτὸ συχνὰ εἶναι δύσκολο νὰ ἐρμηνεύσῃ κανεὶς σωστὰ τὰ συναισθήματα ποὺ κρύβουν.

Γενικὰ, εἶναι δύσκολη ἡ ἀντίληψις τῶν συναισθημάτων ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις τοῦ προσώπου, ἐπειδὴ ὑπάρχουν ποικίλοι τρόποι μετὰ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ ἐκφραστῇ ἕνα συναίσθημα. Ἐξάλλου καὶ τὸ ἴδιο ἄτομο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ διαφορετικοὺς τρόπους ἐκφράσεως στὶς διάφορες περιπτώσεις. Ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀτομικὰς διαφορὰς ὡς πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν συναισθημάτων μετὰ τὶς ἐκφράσεις τοῦ προσώπου, ὑπάρχουν διαφορὰς ποὺ τὶς ὑπαγορεύουν ἡ κοινωνικὴ τάξις, τὸ πολιτιστικὸ περιβάλλον, κ.ἄ.

Σε σχέση με τις εκφράσεις του προσώπου, οι κινήσεις και η στάση του σώματος, καθώς και οι χειρονομίες, θεωρούνται γενικά ως περιορισμένη πηγή πληροφοριών για τη συναισθηματική κατάσταση ενός ατόμου. Σύμφωνα με έρευνα των Ekman και Friesen (1969), το σώμα μπορεί να δώσει πληροφορίες για το αν η συναισθηματική κατάσταση ενός ατόμου είναι γενικά θετική ή αρνητική και πόσο έντονη είναι, αλλά δεν παρέχει, συνήθως, πληροφορίες για το συγκεκριμένο συναίσθημα. Οι ίδιοι ερευνητές έδειξαν σε «κριτές», κινηματογραφημένες κινήσεις των χεριών και ποδιών ασθενών, κατά τη διάρκεια συνεντεύξεως. Οι «κριτές» έδειξαν αξιόλογη ακρίβεια στην αντίληψη της συναισθηματικής καταστάσεως που εκφραζόταν με τις κινήσεις.

Μετά τις εκφράσεις του προσώπου, τα χέρια με τις κινήσεις τους αποτελούν το πιο εκφραστικό μέρος του σώματος κατά την επικοινωνία, μολονότι τα προσέχει κανείς πολύ λιγότερο απ' ό,τι το πρόσωπο. Υπάρχουν ατομικές διαφορές ως προς τις χειρονομίες· δεν είναι γνωστό, εξάλλου, αν υπάρχουν έμφυτες χειρονομίες· πιθανόν έμφυτες είναι όρισμένες, όπως το να δείχνεις τις παλάμες για να δηλώσης υποταγή. Τέλος, ο Dittman (1962) αναφέρει ότι μεγάλη συναισθηματική διέγερση συνδέεται με πολλές χειρονομίες, οι περισσότερες από τις οποίες όμως δε σημαίνουν τίποτα.

Οι έρευνες για τον τόνο της φωνής, το ρυθμό και το περιεχόμενο της όμιλίας είναι ελάχιστες, ίσως επειδή οι τεχνικές δυσκολίες είναι μεγάλες. Για την ανάλυση του ύψους και της έντάσεως της φωνής δεν αρκεί το μαγνητόφωνο, άλλ' απαιτούνται ειδικές συσκευές. Ο Ostwald (1965) σε έρευνά του χρησιμοποίησε τόν φασματογράφο και βρήκε ότι μπορούν να αναγνωρισθούν όρισμένοι τύποι φωνής. Αλλά και η μέθοδος έρευνας με τόν φασματογράφο παρουσιάζει δυσκολίες επειδή η ανθρώπινη φωνή, εκτός από μια βασική συχνότητα, διαθέτει και ένα φάσμα υπερτόνων. Γι' αυτό το λόγο, μέχρι τώρα οι έρευνες περιορίζονται στην ανάλυση απομονωμένων ήχων και όχι συνεχούς όμιλίας.

Κατά τόν Kramer (1963) μόνον η βεβαιότητα και η άβεβαιότητα μπορούν να αναγνωρισθούν με αξιοπιστία από τη φωνή.

Ο ρυθμός του λόγου στην πραγματικότητα αποτελεί συνέπεια του αριθμού και του μήκους των παύσεων. Οι παύσεις, εξάλλου, μπορούν να γίνονται για πολλούς λόγους: για να μπορέση ο όμιλητής να εισπνεύση και να εκπνεύση, για να δώσει έμφαση σ' αυτό που λέγει, για να σκεφτῇ πώς θα συνεχίση, κλπ. Έρευνες των Lalljee και Williams έδειξαν ότι ο ρυθμός του λόγου και τών παύσεων αποτελεί σῆμα, αλλά όχι πάντα αξιοπιστο, για το πώς λειτουργεί ή σκέψη του όμιλητή.

Γενικά, τα κριτήρια για την εξακρίβωση συναισθηματικών καταστάσεων από τόν τόνο της φωνής είναι αμφισβητήσιμα· υπάρχει ένας σχετικός βαθμός ακριβείας, ο οποίος όμως αντανακλά ίσως μόνον το γεγονός ότι ο «κριτής» χρησιμοποιεί κατά τη διαπροσωπική αντίληψη κάποια στερεότυπα.

Τὰ βασικὰ σήματα ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἀντίληψη τῶν διαπροσωπικῶν στάσεων εἶναι ἡ κατεύθυνση τοῦ βλέμματος καὶ ἡ στάση τοῦ σώματος.

Ἡ κατεύθυνση τοῦ βλέμματος ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς πλευρὲς τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπιδράσεως. Ἐπειδὴ δείχνει συνήθως καὶ τὴν κατεύθυνση τῆς προσοχῆς, εἶναι σημαντικό γιὰ τὸν Α νὰ γνωρίζῃ ἂν ὁ Β κοιτάζῃ αὐτὸν ἢ κάποιον ἀντικείμενον γιὰ τὸ ὁποῖο ἐνδιαφέρονται καὶ οἱ δύο ἢ καὶ ποιο τρίτο ἄτομο. Ὅταν ὁ Α κοιτάζῃ τὸν Β καὶ ἀντίστροφα, μιλοῦμε γιὰ «ὀπτική ἐπαφή»· στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, εἶναι βασικὸ γιὰ τὸν Α νὰ γνωρίζῃ τί ποσοστὸ τοῦ χρόνου τοῦ ἀφιερώνει ὁ Β· κατὰ δεύτερον λόγον, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐκφράσεως τοῦ Β, ἂν, δηλαδή, εἶναι φιλική, ἐχθρική κλπ.

Οἱ λειτουργίαι ποὺ περιέχονται στὴν κατεύθυνση τοῦ βλέμματος εἶναι ποικίλεις:

Ὁ Α κοιτάζει τὸν Β στὴν προσπάθειά του νὰ δημιουργήσῃ μ' αὐτὸν κάποια μορφὴ σχέσεως· ὅσο στενότερη σχέση ἐπιδιώκει, τόσο μεγαλύτερης διάρκειας εἶναι τὸ βλέμμα του.

Τὸ βλέμμα μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποσκοπῇ στὴ δημιουργία μιᾶς συγκεκριμένης μορφῆς σχέσεως (ἐρωτικὴ σχέση, σχέση ἐξαρτήσεως, κυριαρχίας κλπ.).

Σύμφωνα με ἔρευνα τῶν Exline καὶ Winters (1965) κοιτάζουμε λιγότερο αὐτοὺς ποὺ ἀντιπαθοῦμε· ἐπίσης κοιτάζουμε λιγότερο τὸ συνομιλητὴ μας ὅταν θεωροῦμε τὸ θέμα τῆς συζητήσεως δύσκολο ἢ ἀνιαρό. Κατὰ τὸν Mehrabian (1969), ἐξάλλου, κοιτάζουμε λιγότερο ἄτομα χαμηλῆς κοινωνικοοικονομικῆς τάξεως. Κατὰ τὸν Kendon (1967) τὸ βλέμμα ρυθμίζει ἐπίσης σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ τὴ λεκτικὴ ἐπικοινωνία· ὅταν, δηλαδή, ὁ ὁμιλητὴς τελειώνει, κοιτάζει τὸν ἄλλον ὥστε νὰ τοῦ δώσῃ τὸ λόγο.

Γιὰ νὰ συνοψίσωμε θὰ λέγαμε ὅτι τὸ βλέμμα ἀποτελεῖ σῆμα προσοχῆς καὶ ἐνδιαφέροντος, ἐνῶ ἡ ποιότητα τοῦ ἐνδιαφέροντος —φιλικό, ἐρωτικὸ κλπ.— ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ὅλο πλαίσιο.

Ἡ στάση τοῦ σώματος ἀποτελεῖ ἐπίσης σῆμα γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν διαπροσωπικῶν στάσεων. Ὁ Mehrabian (1969) ἔδειξε σὲ Ὑποκείμενα φωτογραφίες ἀτόμων σὲ ποικίλεις στάσεις. Βρῆκε ὅτι αὐτὰ θεώρησαν ὡς πιὸ φιλικὰ διακείμενους ὅσους κάθονταν μὲ ἄνεση ἢ ἦσαν σκυμμένοι πρὸς τὰ ἔμπροσ. Σύμφωνα με τὸν ἴδιον πάντα ἐρευνητὴ, οἱ ἄνθρωποι παίρνουν διαφορετικὲς στάσεις, ἀνάλογα με τὰ αἰσθήματα συμπάθειας ἢ ἀντιπάθειας ποὺ τρέφουν γιὰ τοὺς ἄλλους.

Ἡ στάση μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀντανακλᾷ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση ἑνὸς ἀτόμου ἢ τὸν τρόπο μετὰ τὸν ὁποῖον ἓνα ἄτομο βλέπει τὸν ἑαυτό του σὲ σχέση με τοὺς ἄλλους.

Μετὰ τὴν στάση τοῦ σώματος, ἐξάλλου, συνδέονται ἡ ἐγγύτητα καὶ ὁ προσανατολισμός. Ἡ ἐγγύτητα ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ σήματα τῆς οἰκειότητος, τόσο τῆς ἐρωτικῆς ὅσο καὶ μετὰξὺ ὁμοφύλων ποὺ συνδέονται μετὰ

φιλική σχέση. Η σημασία της φυσικής έγγύτητας ποικίλλει, φυσικά, ανάλογα με το περιβάλλον· ή έγγύτητα, π.χ., που φτάνει ως τη σωματική έπαφή μέσα σ' ένα άσπασέρ, δεν έχει καθόλου συναισθηματικό χρώμα, και αξίζει να σημειωθῇ ότι στην περίπτωση αυτή άποφεύγεται συνήθως ή όπτική έπαφή και ή συζήτηση.

Επίσης, ένας είδικός προσανατολισμός, όταν, δηλαδή, τὰ δύο άτομα στέκονται το ένα δίπλα στο άλλο, σε συνδυασμό με την έγγύτητα, θεωρείται φιλικός. Ακόμη ή φυσική έπαφή δείχνει φιλική διάθεση και ό συγκεκριμένος τρόπος με τον όποϊον γίνεται ή έπαφή είναι ένδεικτικός της μορφής και του βαθμού της σχέσεως.

Πρόσφατες έρευνες (Cook, 1970) αναφέρουν ότι, όταν οί άνθρωποι περιμένουν φιλική ή οικεία συζήτηση, επιλέγουν θέσεις που επιτρέπουν μεγαλύτερη έγγύτητα και, ακόμη, φυσική έπαφή. Η επιλογή, δηλαδή, του προσανατολισμού χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη φύση της συναντήσεως και τη σχέση των μελών της ομάδας, αν και υπάρχουν άτομικές διαφορές που τις προκαλούν χαρακτηριστικά της προσωπικότητας.

Αναφέραμε παραπάνω πώς ή μη λεκτική επικοινωνία επηρεάζει τη διαπροσωπική αντίληψη και πιο συγκεκριμένα την αντίληψη της προσωπικότητας των άλλων, της συναισθηματικής τους καταστάσεως και των διαπροσωπικών τους στάσεων.

Μολονότι ή μη λεκτική επικοινωνία αποτελεί μιὰ καινούργια περιοχή έρευνας στην όποια πολλά ακόμη πρέπει να γίνουν για να ολοκληρωθῇ ή γνώση γι' αυτή, είναι φανερό ώστόσο από τις έρευνες που έγιναν μέχρι τώρα ότι ή μη λεκτική επικοινωνία παίζει σχεδόν εξίσου σημαντικό ρόλο με τη λεκτική, τόσο στη διαδικασία της αλληλεπιδράσεως όσο και στη διαπροσωπική αντίληψη που αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της αλληλεπιδράσεως.

- ARGYLE, M., *Social Interaction* Methuen and Co., 1969.
- COOK, M., <Experiments on orientation and proxemics> *Hum. Rel.*, 23 (1970), 261-270.
- *Interpersonal Perception* Penguin Books, 1971.
- DITTMAN, A. T., <The relationship between body movements and moods in interviews> *J. Consult. Psychol.*, 26 (1962), 480.
- EKMAN, P. - FRIESEN, W. V., <Origin, usage and coding: the basis for five categories of non-verbal behavior> *Semiotica* 1 (1969), 49-98.
- EXLINE, R. V. - WINTERS, L. C., <Affective reactions and mutual gaze in dyads> *σὺν ἔργῳ τῶν* S. T. Tomkins καὶ C. Izzards (eds.) *Affect, Cognition and Personality*, New York, Springer, 1965.
- KENDON, A., <Some functions of gaze direction in social interaction> *Acta Psychologica*, 26 (1971), 1-47.
- KRAMER, E., <Judgement of personal characteristics and emotions from non-verbal properties of speech> *Psychol. Bull.*, 60 (1963), 408-420.
- MEHRABIAN, A., <Significance of posture and position in the communication of attitudes and status relationships> *Psychol. Bull.*, 71 (1969), 359-372.
- OSTWALD, P. F., <Acoustic methods in psychiatry> *Sci. Amer.*, 212 (1965), 82-91.
- SECORD, P. F., <The role of facial features in interpersonal perception> *σὺν ἔργῳ τῶν* R. Tagiuri καὶ P. Petrullo (eds.): *Person perception and interpersonal behavior* Stanford, U. P., 1958.
- SECORD, P. F. - BACKMAN, C. W., <Personality theory and the problem of stability and change in individual behavior> *Psychol. Rev.*, 68 (1961), 21-32..
- STRONGMAN, K. T. - HART, G. J., <Stereotyped reactions to body build> *Psychol. Rep.*, 23 (1968), 1175-1178.
- TAGIURI, R., <Person Perception> *σὺν ἔργῳ τῶν* G. Lindzey καὶ E. Aronson (eds.) *The Handbook of Social Psychology*. Τόμ. 3ος, ἔκδ. 2η, Addison. Wesley Publishing Co., 1969.